

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Alkotások

Megállok az úgynevezett Fekete sornál. Ide jönnek be a lemezek, még teljesen szűzen, itt veszik őket munkába: vágják, lyukasztják, peremeznek, hajlítják, hogy aztán már a hűtőgép vázát mutató formákat ponthegeztéssel rögzítsék, s így tegyék föl a nagy csigára, amelyik beviszi a Festőbe. A Fekete soron két dolgot szeretek bámulni legjobban. A vágó és lyukasztó automatát, amelyik a nyers lemez egyetlen végiggördülése alatt több mint tíz műveletet végez el, miközben számomra igen elegánsan és diszkrétén surrog, pattog, kattog az egész hosszú szerkezet — aztán a ponthegeztőket. A vékonyra hengerelt, éppen ezért sértődékeny és reszketeg acéllemez tétován imbolyog a kis daru markában. A segédhegeztő megnyom egy gombot, az esetlen ládaforma leereszkedik halk csattogással, a segítő beigazítja a hegeztőgépbe — de még helyén sincs jóformán, és már: bumm! Aztán a segítő moccan egyet: bumm! És megint: Bumm-bumm! És közben minden hegeztésnél egy pillanatra felizzik a lemez, tejfehér cseppecskéket fröcskölve szét. Most is ezt nézem. Aztán, mikor lehúztak egy sort, odamegyek a jókiállítású, zömök fiatalemberhez:

— Soha nem jön szét a hegeztés?
— Előfordulhat.
— Előfordult már?
— Nálam még nem.
— Mitől függ?
— Mostanában tűrhető lemezeket küld Dunaújváros. Aztán: meglegyen a kellő frekvencia...

— És még?
Megvonja a vállát, körülpillant, mintegy segélykérően.

Segítek:
— És magától mi függ?
Hosszan belenéz az arcomba, csodálkozóan:
— Tőlem!?... Semmi!
— Értem. Mennyit csinál meg egy nap?
— Hétszázhusz a norma.
— És az megmegy?
— Ha rendszeren küldi az anyagot — és az automatáson mutat.
— Előfordul, hogy nem küldi?
— Elő.
— S hogyan?

Már nagyon a fenébe kíván, de fogalma sincs, ki lehetek így hát jobbnak látja türelmesnek maradni:

— Hát... Ha ő sem kapja rendszeren az anyagot. Akkor ő sem tud dolgozni.
— És még?
— És még?... El szokott romlani.
— Pedig új konstrukció.
— Új konstrukció, és a múltkor is másfél napig csinálták.
— És mikor nincs munka, nem rossz itt állni?

Most aztán elhatározza, hogy leszámol velem:

— Leülök, elvtárs!
— No jó, de hát azzal nem halad semmire.
— Nem haladok semmire, bizony! Nincs munka, nincs pénz! Ez már mifelénk csak így van, kérem!

S ez már félreérthetetlen figyelmeztetés, hogy viszont nekem feltehetőleg akkor is van pénzem, ha nem csinállok semmit, csak a számat jártatom, s lopatom velem a napot! Mert jelenleg van anyag. A többi hegeztő már dolgozik: ritmikusan mozognak, s szinte másodpercre egyenlő időközökben csattan a földön egy-egy hűtőszekrény-köpeny. Félreállok, rákönyökölök a korlátra:

Abban az agrárproletár világban, amelyikben felnöttem, csak az volt a munka, amit két kézzel, fizikai erővel és testi ügyességgel végeznek. És is kellett hozzá, persze, hiszen még ahhoz is kell, hogy ha esik az eső, eresz alá álljak — de az ész, az: van. Mint a levegő, mint a szemed, vagy mint az élet. S hogy az egyiknek több jut, a másiknak kevesebb, az ellen nincs mit tenni; de hogy teli zsákkal a válladon végigmegy-e a nyári-jászoly gerendáján, az a te akaratodtól, ügyeségedtől, merszedtől függ! Ez volt a felfogás. S még az is, hogy aki fizikai munkával nem töri a testét, az 1. szerencsés ember, 2. úr, 3. nem dolgozik, csak üldögél és piszrog valami asztal mellett. — És ha a kor szépirodalmát, szociográfiáját olvasom, az tűnik elő, hogy abban a korban minden fizikai munkás rétegben ez volt a nézet, igencsak. Mikor változott meg?... Bizony, ezt a mozzanatot is elmulasztottuk megragadni az elmúlt harminchárom évben. Arra még emlékszem, hogy amikor nagy protekcióval bejutottam a Ganz Hajógyárba (mert akkor még nagy volt a munkanélküliség), akkor úgy nagyjából már a mérnök, de a művezető és az irodista kislány dolgát is munkának tekintettük — hanem mikor kezdett ez a nézetváltozás az irányba mozogni, hogy egyre több munkás nem tekintti igazán munkának a saját tevékenységét?! Miközben egyre szilárdabban annak látja az irodista kislány, a művezető és a mérnök működését!?

A felelet látszólag könnyű: Azóta formálódik ez. mióta nálunk is kialakultak a szoros kötésű nagyipari mechanizmusok, mióta egyre több gép illeszkedik be a munkafolyamatokba, mióta az egyes munkás tevékenységi köre fokozatosan leszűkül, s ezek következtében az egyén már-már úgy érzi, hogy nem kreatív lény, hanem a gépek kiszolgálója, utasítások végrehajtója, technológiák aggályos betartója. Igen, ebben sok az igazság, túl egyrétűnek tartom mégis a teljes felelethez. Mert például 1976 tavaszán a Hűtőgépgyár négy üzemében kérdőíven megkérdeztem 196 embert (a továbbiakban 200-as felmérés), többek között arról, hogy mit szeret a munkájában. S mivel tudtam, hogy maguktól vajmi keveset írnának be, előre megadtam a válaszokat is, mik közül többet is alá lehet húzni. A 196 ember összesen 524 választ adott. Ennek 30,9 %-a esik oda, hogy „szeretem, mert változatos, gondolkodást és figyelmet kíván” — és ez még rendszerben is lenne, mert ha egyszer ennyien szeretik, az ellen nincs apelláta; igen ám, de 24,1 % véli így a legszalagszerűbb szerelvényben, a II. Üzemben, míg a nagyrészt kvalifikált szakemberekből álló Szerszámüzemben is csak 42,8 %. S bár a 24 és a 43 között jellemző a különbség, és ezt később így is fogom értékelni, mégis annyira nem jelentős (és az átlagos mutató 31 % sem), hogy ellensúlyozná azokat a feleleteket, melyek a könnyű és egészségre hagyományos fogalmaink által nem ártalmas rutinmunkában, a jó társaságban, a vezető milvenségében, sőt a lakhely közelségében jelölik a munka vonzerejét. Vagyis nem magában a termelő tevékenységben, hanem a járulékos dolgokban!

Hogy azonban világosabb legyen, mire gondolok, besorolok még egy példát az eddigiek mellé: A vállalati legfelsőbb vezérkar tagja, nem akármilyen életúttal a háta mögött — de mondja el ő maga:

„Apám kovács-lakatos-villanyszerelő, szóval mindenes ezermester volt egy kis cégnél

Pesten. Amolyan családi vállalkozás volt ez, ahol harminc vagy negyven alkalmazott szinte familiárisan kötődött az üzemhez. Engem is apám hatéves koromban beküldött a kazánba, a salakot lekaparni, mert én könnyedén befértem az ajtón. Mikor kijöttem, azt mondta: látod, most kigyógyítottál a kehéből egy öreg, beteg jószágot!... És erre olyan szívesen emlékszem vissza, máig! Aztán jött a felszabadulás, szerszámkészítő lakatos lettem, majd ötvennégyben idekerültem, apám szülőföldjére. A Szerszámüzembe. Mindent megcsináltam, amit ideadtak. A rajtot jól olvastam, s ha valamit mégsem értettem, elkaptam a mérnököt, magyarázza meg. Aztán felkerültem én is, szerszám-szerkesztőnek. Az első munkám egy új megoldású szerkezet lett volna. Egy hónapig dióztam rajta, és akkor jött a főnököm, hogy az egész nem kell, mert másként indul a gyártás! Na, hogy az a kegyelmes!... Aztán kaptam más feladatokat, persze, de tudja, mire jöttem rá? A szerkesztő dolga valóban a szerkesztés, de nem a gép vagy a szerszám megkonstruálása, hanem hogy a különböző anyagnormákból, utasításokból, előírásokból kihalássza a megfelelő pontokat! Vagyis a szabványokat kell tudnia összeszerkeszteni. Ha sikerül: jó mérnök; ha nem sikerül: mehet! — Hát nekem sikerült, mégis örültem, mikor ötvennyolcban mehettem. A Szerszámüzem vezetésével bíztak meg. Az igen! Az a három év volt az én hőskorszakom. Igaz, egybeesett a gyár legmeredekebb feljutási ívével. Naponta növekedtek a feladatok, az üzem falait pedig nem lehetett kijebbn tolni. Jött ez a kolléga is, az a kolléga is: nekem ezt csinálnál meg! nekem arra már holnap szükségem lesz! — főtt a fejem. És az adta talán az ötletet, hogy kaptam egy új gépet. Hová tegyem a már addig is eléggé zsúfolt csarnokban? Ha ide teszem, útban lesz: ha oda teszem, nem tudjuk melléje lerakni az anyagot. Igen, de ha ezt a horizontálpadot átraknám amoda... — így kezdődött. Csináltam egy makettet, a teljes csarnokkal, minden géppel és berendezéssel, méretarányosan. Még az emberek helyét, mozgási terét is számításta vettem, a gépkarok ki-mozgását, mindent. Hetekig dióztam rajta. Éjjel, mert nappal persze dolgoznom kellett, délután meg továbbképzés, társadalmi munka; este bekaptam a vacsorát és nyomás vissza! A feleségem már azt hihette, belehabarodtam valakibe. Hát a habarodás stimmel, csak éppen nem személy volt az illető. Aztán egyszer csak úgy éreztem, kész! Bemutattam a főnökségnek. Gorjanc elvtárs azt mondta: A maga téztája, most főzze meg — de ha nem sikerül, a levét maga issza meg! Ez persze így nem állt egészen, mert ha rossz lett volna a terv, az egész vállalat kárát látja — de hát nem volt rossz! A Szerszámüzem kapacitása két hónapon belül csaknem a duplájára nőtt! Ugyanazon a területen, ugyanannyi géppel, ugyanannyi emberrel. Jöttek a kollégák: ezt csinálnál meg! az már tegnap is későn lett volna! Én meg mosolyogtam: parancsolj, kérlek, mikorra igazoljam vissza? Csak nagyot néztek: mi van?! Titokban kaptál még egy szerzőműzemet? Én meg nevettem: szerveztem, öregem, SZERVEZTEM! — És voltam azóta már több posztom, de olyan elégedettnak sem azelőtt, sem azóta nem éreztem magam. S ennek most már tizennyolc éve lesz, de a Szerszámüzem azóta is győzi a megrendeléseket, pedig hát mekkorát nőtt azóta a vállalat!”

És még beszélgetésünk idején is úgy áttüzesedik arca, hogy fel sem teszem a Nagy Kérdést: ez volt az igazi munka az életben, a legigazibb, vagyis hogy az alkotás?! Nem kérdezem meg, mert nyilvánvaló.

S ha egyszer így van, ez az én nem tudok változtatni. A bökkenő csak annyi benne, hogy hagyományos fogalmaink szerint Csillik Sándornak ez a működése nem alkotás. Mert nem hozott létre új értéket. Viszont kétségtelen, hogy rengeteg új és több érték megalkotására adott vele lehetőséget. Ennek alapján dobjam el régi felfogásunkat, és mondjam, hogy nem közvetlen munka-alkotás, hanem annak a megszervezése? Vagyis ésszerűsítés. Esetleg: újítás.

Ezen a ponton kereselem meg a vállalat Újítási Irodájának vezetőjét: „Nem, kérem! Az ilyen tevékenységért lehet kapni prémiumot, jutalmat, kiemelkedőbb vagy huzamosabb eredményért még kitüntetés is, de mindezt nem tőlünk! Hanem a vállalat, az iparág vagy a kormány megfelelő szerveitől. Az Újítási Iroda, és nemcsak a miénk, csak a gyártási folyamatok közvetlen, mérhető ésszerűsítéséért, újításért javasolhat pénzt kifizetni.” Na, jól van. Akkor mégsem dobom el a régi fogalmat. Bár a zavarom ezzel a beszélgetéssel sem csökkent. S elosztását attól remélem, ha egyre több újítóval ismerkedek meg. Kettőt bemutatok itt:

Kitüntetései: Kiváló dolgozó, oklevél 1961; Kiváló újító, bronz fokozat 1962; Munka Erdemrend, bronz fokozat 1965; Kiváló feltaláló, arany fokozat 1970; A Gépipari Tudományos Egyesület Emlékérme 1975; Kiváló dolgozó jelvény 1975.

Elismert, bevett és díjazott ésszerűsítése, újítása az elmúlt húsz évben annyi, hogy megkér, hadd ne kelljen a számukon gondolkodnia. Ideírom hát két bejegyzett és védett találmányát:

1. A szabadalom címe: Kapcsolási elrendezés automatikus ikerfémek ki- és visszakapcsolók működtetésére. Védelmi idő kezdete: 1960. Az országok, ahová a szabadalmi oltalom kiterjed: Magyarország, Anglia, Csehszlovákia, Dánia, Franciaország, Német Demokratikus Köztársaság, Német Szövetségi Köztársaság, Lengyelország.

2. A szabadalom címe: Kapcsolási elrendezés egyfázisú motort indító relé működtetésére. Védelmi idő kezdete: 1962. Az országok, ahová a szabadalmi oltalom kiterjed: Magyarország, Anglia, Csehszlovákia, Dánia, Franciaország, Német Demokratikus Köztársaság, Német Szövetségi Köztársaság, Lengyelország.

E kettőn kívül bejegyzett és védett találmánya van még három, és beszélgetésünk idején a Találmányi Hivatalban lefolytatandó „bizonyítási eljárás” előtt áll még további hat. S mivel Molnár Lombár László, törzsökös jászberényi kisiparos fia, erősáramú villamosmérnök, a gyár Villamos és Automatika Fejlesztési osztályának vezetője volt olyan kedves, hogy feltalálói működésének jelentősebb állomásait leírja, idézek néhány passzust:

„A hűtőszekrények műszaki és gazdasági jellemzőinek javítása, valamint jó hírének növelése, végül, de nem utolsósorban a fogyasztóknál gyakran szükségessé váló transzformátorok elhagyása érdekében olyan indító relét terveztem, amely egyedülálló, és műszaki jellemzőivel az indítással kapcsolatos összes problémánkat megoldotta. Az új relé a motorkompresszort a szabvány által előírt feszültség határokon túlmenően, a névleges feszültségtől plusz-mínusz 35 %-kal eltérő értékről is biztonsággal indítja... További műszaki és gazdasági előny mutatkozik abban, hogy az új relével szerelt hűtőszekrényeknél szükségtelessé váltak a feszültség szabályozó transzformátorok, mivel még 160 volt hálózati feszültségről is biztonságosan indítják a motorkompresszort. A korábban alkalmazott reléknél a motorok rövidzárási áramában szigorú tűréseket kellett előírniuk, ami a motorok gyártását is költ-

séggé tette. Az új relé alkalmazásánál ezt a tűrést mérsékeljük, ennek ellenére sem tordul elő indítási bizonytalanság. A találmány bevezetésével még az is lehetővé vált, hogy a félhermetikus, és a kifejlesztendő hermetikus kompresszorokhoz a gyártás és a szervizelés során azonos relét alkalmazunk, jóllehet, hogy a kétféle motor rövidzárási áramaiban eltérések mutatkoztak. Természetesen, az azonos relé alkalmazása is igen nagy gazdasági előnyt jelent.”

— Ez a második, s egyben az eddigi legjelentősebb találmány rövid jellemzése. Mennyit jelent ennek az alkalmazása, pénzben?

— Könnyebbet kérdezzen!

— Könnyen kérdezem inkább. Mondjon valami irányítószámot. Tíz forint? Tízmillió forint?

— A gyári hivatalos kimutatások szerint vállalatunknál évente mintegy hatmillió forint az ebből eredő megtakarítás.

— És a vállalaton kívül, belföldön, s még abban a hét országban?

— Nem tudom.

— S megtudhatná?

— Talán.

— Mennyi pénzt kapott eddig ezért a találmányáért?

— Muszáj erről beszélni?

— Olyan sok?

— Olyan kevés.

— Uram... Ha Ön egy kapitalista országban működne, most már milliomos lenne?

— Feltehető.

— Nézze... valamit mégiscsak kellene mondania. Hogy, mondjuk, összesen eddig mennyi pénzt látott találmányaiból, újításaiból, ésszerűsítéseiből?

— Legyek nagyvonalú?

— Ám legyen.

— Vettem belőle két autót, egymás után, persze, és megnagyobbítottam, modernizáltam családom számára a szülői házat.

— És ezért öszült meg fiatalon?! Ezért keringenek legendák a szórakozottságáról a gyárban meg a városban!... Emlékszik, hogy egyszer találkoztunk éjjel, a teljesen kihalt jászberényi főtéren!? Akkor is valamin töprengtet?

— Igen, azt hiszem.

— És mindezt két autóért, meg egy lakásbővítésért?!

— Provokál?

— Provokálom!

— Hát nézze... nem azért. Egy igen jeles személyiség azt mondta fehér asztalnál: ebben az országban, Bánki Donát, Asbóth

Oszkár, Csonka János, Kandó Kálmán meg a többi neves feltaláló országában ma csak azok gyötrik magukat, akiknek ez létkérdés! Mert elpusztulnának, ha nem töprengének. De előtte már megtartotta az ünnepi beszédet, ahol feltalálói és újító mozgalmunk nagy eredményeiről beszélt, úgy hogy jobb lesz talán, ha ezt maga is kihagyja...

— Majd meglátom... Mondja: ezek szerint az újítás az alkat függvénye?

— Azt hiszem. De ezt magának jobban kell tudnia.

— Tudja a fene!... Mondja: minden újítónál alkati kérdés?

— Igen. Minden jelentős újítónál az. Az újító: alkotói alkat!

Meg kellett volna még kérdezni, hogy mi az alkotás általában? Ez azonban nem lett volna tisztességes, mert ha én ennyi kérdezősködés után is ilyen csehül állok a meghatározással, miért éppen ő tudja? Anynyit azonban megengedtem magamnak, hogy Dorók Lászlónak, a vállalat egyik legeredményesebb munkás-újítójának Molnár L. László legutolsó mondatát tegyem föl első kérdésként. A kerek arcú, barna bőrű, sötét üstökű ember hosszan nézett rám, aztán megrázta a fejét:

— Az újítás kritika. Aki munkás újít, az a fennálló gyártási eljárást bírálja. S mert a technológiát a vezetés dolgozta ki, az örökösök a fenntartásán: a munkás tulajdonképpen mindig a főnökeit froclizza, mikor valamin töri a fejét. A mozgalomnak ez a legnagyobb baja, mindenkor, mert az újító iroda azoknak a gyártmányszerkesztőknek, technológusoknak, üzemi vezetőknek adja ki a javaslatot a bírálatra, akik a szóban forgó gyártást tervezték, bevezették, akik folyamatos ellenőrzik. Másnak nem is nagyon adhatják, persze, mert azok ismerik. Ők töprengenek rajta, ők kínlódnak naponta a megszervezésével — s közben megszokják, megszeretik, kialakul a meggyőződésük, hogy az egész helyesen van. És akkor jön egy munkás, elkezd okoskodni! Persze, hogy ösztönösen is feltámad bennük az ellenkezés: ugyan, kérem, majd éppen Kis Jóska vagy Nagy Pista fog engem kioktatni!...

— Vagy Dorók László — vetem közbe.

— Úgy van. És attól függ, milyenek ezek a Dorók Lászlók: abbagyóságok, sértődősek, vagy jó idegzetűek, makacsok. Több társam egyetlen javaslatot adott be az elmúlt huszonöt évben. Elutasították: kész! Ő többé nem zaklatja a főnökséget, annyit biztos! Legfeljebb azzal, hogy emeljék az órabéréit,

javítsák meg a zuhanyozót az öltözőben. Azt aztán meg is teszik neki.

Közbeszólók megint:

— Ezek szerint a vezetőkben kialakulhat a téves általánosítás: „Rossz munkás az, akinek ötletei vannak, és nekem erőfeszítembe kerül azokat megcáfolni; jó munkás viszont, aki gépe mellett tartja az orrát, és az utasításaimra ügyel!”

Dorók László töpreng:

— Lehet ilyen is. De a vezetők sem egyformák, meg a munkások sem.

— Értem. De hagyjuk a sok Dorók Lászlót, térjünk vissza az egyetlen valóságosra. Egy mérnök azt mondta: ha az ember bejön az Egyes Üzembe, folyton Dorók László kezé- és eszenyomába botlik!... Hány újítása volt eddig?

— Sohase számoltam.

— Mi volt az első?

Töpreng, aztán rázza a fejét:

— Nem tudom.

Sóhajunk; nem nézünk egymásra. Ő valószínűleg kérdéseim lehetetlenségén csodálkozik; én beszélgetésünk eldugulásától tartok, amikor megszólal:

— Abban az időben nem volt ez szokásban. Mikor én az ipart kezdtem. Apám kovács volt, Jászalsószentgyörgyön. Kicsi koromtól ott botladoztam, a szerszámokhoz nyúláltam, majd segítkeztem. Kedvem volt a szakmához, de ha nem lett volna, apám akkor is kovácsinasnak ad, valószínű. Keresztapámhoz kerültem, aki jó szakember volt, szigorú oktató — és azt akarom mondani, hogy az újítás akkor még nem volt újítás. Ha én valamire rájöttem, hogy az úgy könnyebb, gyorsabb, jobb, nem büszkélkedtem vele, hanem csináltam. A mester persze észrevette, de nem rendezett népnépelet, talán még azt sem mondta, hogy: jól van gyerek! Benne volt az elismerés a tekintetében, a mozdulatában, s esetleg abban, hogy ebédnél több húst tett a tányéromba, és kétszer is odaszólt keresztanyámnak: A fiúnak pénzt adj kimenőre! Pengőt, ne fillért!... Az új fogást pedig átvette, nem szégyellte, hogy csirkétől tanul a kakas — és szerintem azért, mert ez az egész akkor nem volt nagydobra verve, azaz: nem volt hiúsági kérdés!

És így volt eleinte a nagyiparban is, mikor a felszabadulás után Pestre kerültem. Hidraulikus sajtólón dolgoztunk hatan, a Gábor Áron Gépgyárban, s rövidesen én lettem a kis csoport vezetője. És a többi elfogadta ezt, pedig én voltam a legfiatalabb, a vidéki... Miért fogadta el? Újra csak azt tudom mondani: mert hogy én talán néhány dolgot jobban csináltam, azt nem fújták szét a hangosbeszélőn, nem írták föl a táblára, hanem oda-jött hozzánk a mester: Mit szólnátok hozzá, ha ezentúl Dorók Laci lenne az előmunkás? És a többiek bólintottak, mert akkor már ők magukban... — Hirtelen elhallgat, rámnéz: — Nagyon elkanyarodtunk a tárgytól.

Cigarettát veszek elő:

— Pontosan a tárgynál vagyunk!

Rágvújtok, gondolkodik:

— Mikor beleegyeztem, hogy beszélgesünk, arra gondoltam, az elején megfigyelem, mit is akar tudni, s csak arra felelek. De még most sem tudom pontosan.

— Az elején én se nagyon tudtam, de most már azt szeretném, ha folytatná a szót, amit elharapott.

— Nem szeretnék dicsekedni. Csak azt akarom bizonyítani, hogy a munkások rendszerint elismerik a maguk között kialakult rangsort — de ha ebből mások népnépelet csinálnak, az ellenkezést szül.

— Irigységet?

— Nem ilyen egyszerű. Ha valahol csoportban dolgoznak, ott rangsor alakul ki. S mikor ezt a csoport elfogadja, akkor válik közösséggé. De a rangsor nemcsak a hozzáértésen, az ügyességen, a szakmai gyakorlaton alapul, hanem véletleneken is: ennek az elmúlt hónapban jól jött ki a lépés, az viszont összevesztett a babájával, azért rosszkedvű és figyelmelen, emez talán most békült ki az

asszonnyal. Sőt eredeti emberi adottságok is közbeszólnak: Jósának semmi személyes érdeme sincs abban, hogy szépen tud énekelni; János nem tehet arról, ha erős, mint a bika; Pista pedig nem a boltban vette az eszt. A dolgozó közösségek mégis beszámítják ezeket az adottságokat is, mert az élet véletleneken is alapul — de ha a csendesesen elismert, belső rangsort kívül elkezdik hírelni, akkor az adottságokból, a véletlenekből személyes érdemek válnak! És ezt már nemcsak az emberek hiúsága nem fogadja el, hanem az igazságérzete sem!

— Ezért nem emlékszik az első újítására? Nevet:

— Lehet... De lehet, hogy azért, mert az első években az ember csak egyet mozdult itt, s már szinte kibökte a szemét egy ésszerűbb fogás, eljárás. És úgy csináltuk. S ha a technológus a sok lótas-futás közben észrevette. bólogatott, és kijavította az utasítást. — Ez ma elképzelhetetlen. Ha a mérnök most változást lát, patáliát csap, s a munkást úgy elkezdik rángatni, művezetőtől üzemvezetőig, hogy attól kábul!

— Ezért nem újítanak?

— Ezért újítunk!

— Nem értem.

— Ezért adjuk be a jobb módszereket újításnak. Mert amióta kezdenek bejönni a pontosabb gyártási utasítások, a szervezetebb termelési folyamatok, a munkás nem változthat olyan szabadon. Nincs rá lehetősége egy ekkora mechanizmusban, és ha-

marabb észre is veszik. Ezért tereli hivatalos útra a dolgot. Pláne, hogy még pénz is sikerülhet belőle... És nem mondom, hogy mindenki egyformán gondolkodik, mert van, aki eleve a hírért-névért teszi, más meg a pénz tiszteli túlságosan, sőt akadhat olyan, aki a főnökök froclizását élvezzi — de szerintem a fő ok, amiért a munkás ma hajlandó újítással kritizálni: jobban befészkelődni a termelési folyamatba, hogy otthonosabban érezhesse magát az üzemben!

No, igen. Dorók László lazította ki végleg eredeti teóriám csavarjait. Mert az ő értékeléséből az látszik, hogy a munka-alkotás nem kizárólagosan termelési mozzanat, és sokak számára talán elsősorban nem az, hanem a társadalmi folyamatok, változások része! S ha már ily mértékig vagyok kénytelen kitégítani berögzött fogalmainkat, akkor önként adja magát a következtetés: A társadalmi változások, mozgások, s bennük a gyári kapcsolatok is alkotások, s mint ilyenek, a termelési folyamat valóságos mozzanatai. Ezt később még kifejtem, sőt valamelyes rendszerbe is próbálom majd állítani. Most, az eddigi következtetés tükrében nézzük meg a tavalyi 200-as felmérés 4. kérdésére (Mit szeret a munkájában?) adott válaszok teljes körét:

Mint már említettem, a válaszok szten-derdizáltak, azaz előre megadottak: mindjárt a kérdés után következtek, az itteni sorrendben, és többet is alá lehetett húzni. Ez a megoldás mindenképpen más képet ad,

Mit szeret munkájában?

	Hűtőgép sz. %	III. U. sz. %	Forg. U. sz. %	Szersh. U. sz. %	Összesen sz. %
1. Változatos: gondolko- dást, figyelmet kíván	42 29,0	27 24,1	25 23,1	68 42,8	162 30,9
2. Szakmailag megfelel, ill. fejleszt	5 3,4	1 0,9	12 11,1	33 20,7	51 9,7
3. Nem kíván figyelmet; mindig ugyanazt lehet csinálni	9 6,2	6 5,4	6 5,6	3 1,9	24 4,6
4. Nem nehéz; nem egész- ségtelen	25 17,2	27 24,1	18 16,7	15 9,4	85 16,2
5. Jól kijön a munka- társaival	28 19,3	24 21,4	17 15,7	18 11,3	87 16,6
6. Kijön a vezetőkkel	23 15,9	13 11,6	11 10,2	9 5,7	56 10,7
7. Egyéb, pl.: közel a lakóhely; itt dolgozik a barátja	13 9,0	14 12,5	19 17,6	13 8,2	59 11,3
válasz	145	112	108	159	524
megkérdezettek száma:	53	46	48	49	196
egy főre jutó válasz:	2,7	2,4	2,2	3,2	2,7

mint amelyet az úgynevezett szabadválaszos módszerrel el lehet érni, mert például én eleve első helyre állítottam, hogy „szeretem, mert változatos gondolkodást és figyelmet kíván”. Ha utolsó előtti helyre teszem, kevesebben húzzák alá, bizonyosan — ennek ellenére azt gondolom, hogy ennél a kérdésnél és ebben az összefüggésben a választott módszer nem torzította hasznavehetetlenné a 196 ember 524 választát, annál inkább sem, mert a sztenderdet sokszoros érdeklődés után állítottam össze. A négy üzemet a szalagszerű rutinmunkák felől indulva a bonyolultabb tevékenységek irányába állítottam sorba. Ennek megfelelően az „Öreg hűtő” a leginkább szériagyártó, és a Szerszámüzemben fordulnak elő a viszonylag több önállóságot, gondolkodást kívánó munkák.

Ha ezek figyelembevételével tekintjük át az egyes számsorokat, akkor kitűnik mindenekelőtt, hogy a Szerszámüzemben sokkal többen választották az első variációt, mint a Forgácsolóban vagy a Hűtőgépb. (Ezért ez a számsor mellesleg a válaszok megközelítő valószerűségének is kontrollja.) Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a Szerszámüzemben is mindössze négy fő akadt, aki csak ezt az első válaszlehetőséget húzta alá, akkor figyelmünk mindjárt a 3., 4., 5., 6., és 7. válaszok felé fordulhat. Ezek, oszloponként összeadva, így aránylanak az egészhez: Hűtőgép 75 %, III. Üzem 67,6 %, Forgácsoló 65,8 %, Szerszámüzem 36,5 % — először lassan csökkenő, aztán hirtelen lezuhanó arányban, ami négy szám együtt az 524 válasz 69,4 %-át adja. Vagyis a 196 ember válaszainak több mint kétharmada nem termelési okokból szereti a munkahelyét, pontosabban: nem azért szeret valamit a munkahelyén. — Igen ám, de erre mondhatjuk, hogy nem mindenki kreatív alkat. És ebben sok az igazság, ám az még nagyobb, még átfogóbb igazság, hogy aki valahol dolgozik, oda érzelmek kötik, óhatatlanul. Hol ilyen érzelmek, hol olyanok, és az „olyanok” persze rendszerint lazítják a munkahellyel való kapcsolatot — de rendszerint ilyenek is, meg olyanok is, egyszerre... Köznapi értelemben ezt hívják *vegyes érzelmeknek*? Igen. De hogy ezek az érzelmek, legyenek bármilyen vegyesek, végeredményben azzal az emberi tulajdonsággal kötnek össze bennünket, hogy NYOMOT AKARUNK HAGYNI a világban — arra legszebb példának találok egy fiatalasszony esetét: Mikor tavaly nyáron az induló Bosch-üzem munkásgárdáját kellett összeállítani, a II. Üzem Fesztődéje is megkapta az ukázt, hogy le kell adni 6 személyt. Így az egyik váltás létszáma kettővel csökkent, és a szóban forgó fiatalasszony búcsúzóul ezt hagyta: „Inkább rosszat mondjatok rólam, mint semmit!” Vagyishogy: inkább szidják, emlegessék a hibáit, csak ne felejtsek el! Pedig a munkaközösségek — be nem vallottan persze — igyekeztek azokat leadni, akiknek nem sikerült jól beilleszkedni a kollektívába. Tudta ezt a fiatalasszony is? Bizonyára. S mégis: nem akarja, hogy elfeledjék! Azt akarja, hogy nyoma maradjon azon a helyen, ahol 6 évet húzott le jobban, rosszban.

Hogy tehát az egyén részt vesz a társadalom különböző közösségeiben, az élet különböző folyamataiban, az nem alkati kérdés. Írhatnám itt, hogy kényszerűség, de nem ehhez a közhelyhez akarok kilyukadni. Az alkat legfeljebb azt befolyásolja — az áttételeket most hagyjuk —, hogy hol, milyen módon, milyen mértékben akar részt venni? Ebből a szempontból a 200-as felmérés 14. pontjának ellentét-párja, a „Mit nem szeret munkájában?” című kérdésre adott válaszok a jellemzők:

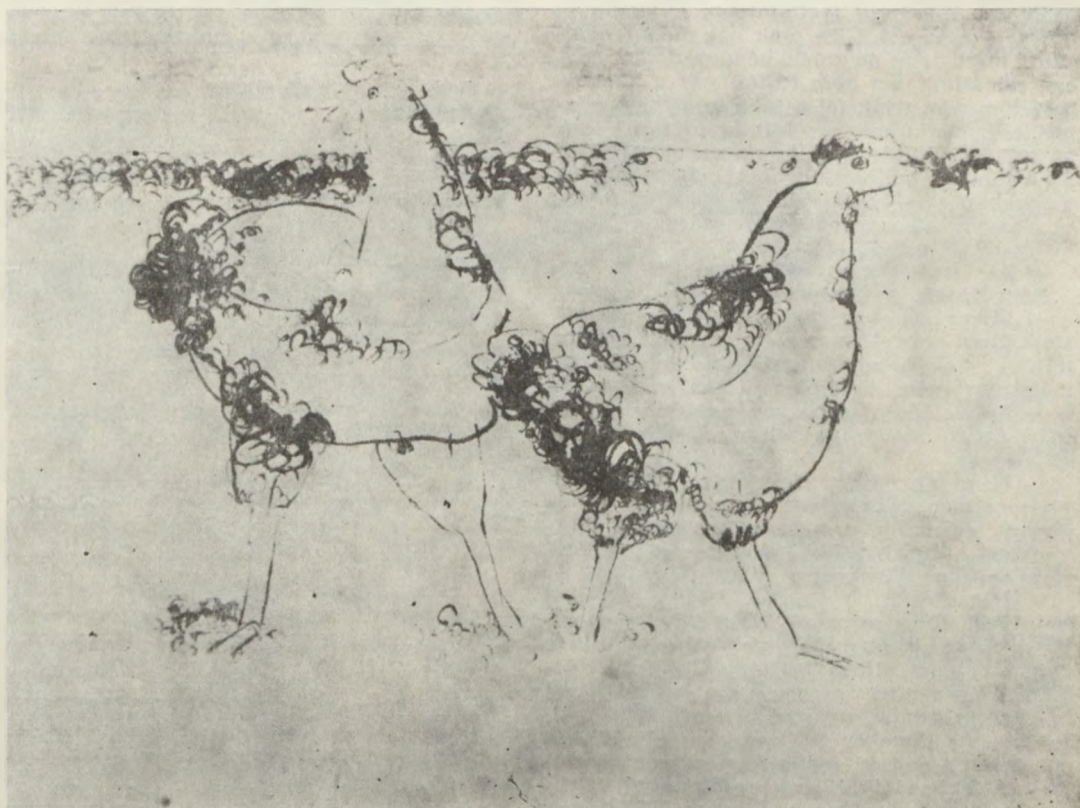
Mit nem szeret munkájában?

	Összesen sz. %
1. Nem változatos; nem kell figyelni, gondolkodni.	20 6,8
2. Szakmailag nem sokat jelent	49 16,7
3. Gyakran kell más munkára áttérni	58 19,7
4. Nehéz munka; egészségtelen	63 21,4
5. Nem jön ki a munkatársaival	2 0,7
6. Nem jön ki a vezetőkkel	4 1,4
7. Rossz a munkaszervezés; rossz az anyagellátás	98 33,3
Összes válasz:	294
megkérdezettek száma:	196
egy főre jutó válasz:	1,5

Látjuk, hogy ezek a válaszlehetőségek az előzőnek éppen fordítottjai, egészen az utolsó variációig. A kibocsájtott íveken mind a 14., mind a 15. kérdésnél a 7. helyen szerepelt a munkaszervezés, az anyagellátás, míg nyolcadik helyen az egyéb válasz lehetősége. Csakhogy a 196 ember közül a 14. kérdésnél a munkaszervezést, anyagellátást alig néhányan húzták alá, a lakónhely közelségét viszont sokan — a 15. pontnál meg éppen fordítva.

És ez rögtön bevezet bennünket a két kérdés összehasonlításának lényegébe. A Mit nem szeret munkájában? című pontnál „a munkaszervezés”, „az anyagellátás zavarai” az összes válasznak pontosan egyharmada, s ezzel a válaszok között a legnagyobb arányú. S hozzá 19,7 %-kal az szerepel, hogy gyakran kell áttérni más munkára, ami a kérdőív összefüggéseiben szintén a munka- és üzemszervezés, illetve az anyagellátás defektjeire vezethető vissza. A kettő együtt már pontosan 53 százalék. Meglepő, hogy ezzel szemben milyen kevés „szavazat” esik a munka egyhangúságára, valamint az alacsony szakmai követelményekre, összesen is 23,5 %. A válaszok második legnagyobb csoportja (21,4) a munka, illetve a munkakörülmények egészségtelen voltát veszi célba; ezt a válaszvariációt azonban a 14. kérdésnél a nem közvetlen termelési problémák közé soroltam. Helyesen tettem-e? Ott igen. Ha ugyanis a munka, egy adott munkakörülmény nem káros az egészségre, akkor az a munkás közérzetét javító tényező, és azon keresztül hat a termelésre. Ha viszont a munka, a körülmények károsak az egészségre, az közvetlenül gátolja a termelést.

És pontosan ez a kétfelé nyíló értékelés adja meg a két kérdés összehasonlításának kulcsát. Mert először is azt kell megvizsgálnunk: lehet-e (pontosabban: a vállalat, az üzem vezetése meg tudná-e) változtatni a munka, a munkahely, a munkafolyamat egészségre káros voltát? — A „szavazatoknak” nem tudtam utána menni, mert a kérdőívek névtelenek voltak, de az üzemekben azt állapítottam meg, hogy az egészségre káros hatások nagy (nagyobb?) részét nem lehetne megszüntetni, de legalábbis annyi pénz kellene hozzá, amennyi jelen helyzetünkben a termék gyártásának célszerűségét tenné kérdéssé — ám a munkások a legritkább esetben panaszkodtak az ilyen tényezőkre. Szinte

mindig és mindenütt olyan okokra mutattak rá, amik egy kis jóakarattal vagy nagyobb figyelemmel elháríthatóak lennének. Sőt, amiket korábban már szóvá is tettek, ugyanúgy, mint a munkaszervezés, az anyagellátás zavarait, vagy azt, hogy túl gyakran és kellő előkészítés nélkül kell áttérni más munkára.

Vagyis, ha a Mit szeret munkájában? című kérdésre adott válaszokat két nagy csoportba vontam össze, itt hármát kell képeznem:

1. Azok a munkakörülmények, amik az emberek szerint megszüntethetők lennének: 3., 4. és 7. válaszvariáció, egyenként 19,7, 21,4 és 33,3 — összesen 74,4 %.

2. A munkából, a munka jellegéből eredő okok: 1. és 2. válaszvariáció, egyenként 6,8 és 16,7 % — összesen 23,5 %.

3. A legközvetlenebb emberi tényezők, a munkatársakkal és vezetőkkel kialakult viszony: 5. és 6. válaszvariáció, egyenként 0,7 és 1,4 % — összesen 2,1 %.

Feltűnő, hogy míg a 14. kérdéskörnél ugyane két utóbbi pontra a válaszok 27,3 %-a esett, itt ilyen elenyésző. Szélesebb értelmezésben: míg ott a válaszok több mint kétharmada nem közvetlen termelési ok volt, addig itt a termeléssel összefüggő okok az összes válaszoknak csaknem háromnegyedét.

Vagyis, ha egy mondatban akarom kifejezni az itt közölt két tábla által közölt információkat, akkor azt írhatom: Vonzanak a munkahelyen az emberi kapcsolatok, a légkör, a munka jellege; és taszítanak a termelés, a munka körülményei. Ami megállapításban, persze, mint minden általánosításban, van egyszerűsítés, de annyi mégsem, hogy a lényegét elfedné. Sőt, kiemeli. Mert például, ha van jó főnök és van jó munkatárs, illetve ezeknek vannak vonzó tulajdonságai, akkor van rossz főnök, rossz munkatárs, illetve ezeknek rossz tulajdonságai is kell legyenek. A taszítások között mégis alig szerepelnek. Miért? Közrejátszhatott az is, hogy a kérdőív névtelenségében nem mindenki bízott, az alapvető ok tapasztalataim szerint mégis az, hogy nem látják megváltoztathatóknak, megszüntethetőnek ezeket a negatív jelenségeket. Nem tudják kicserélni a főnököket és egyes karakteresebb brigádok kivételével még a munkatársakat sem, különösen nem a brigádon kívül, egy műhely, egy szalag vagy egy egész üzem összefüggésében. Más szóval, és egy kicsit már bővítve is e tényező jelentéstartalmát: nem tudnak, vagy alig tudnak hatni a közvetlen emberi tényezőkre, illetve, sokkal kevésbé, mint a 15. kérdésben oly nagy arányban szereplő munka- és termelési körülményekre; éppen ezért már-már le is mondtak róla.

Nézzünk meg ehhez egy újabb kérdéspárt, ugyancsak a 200-as felmérésből, de itt nem üzemek szerint bontva, hanem válaszösszesenben, hogy az összehasonlítás erőteljesebb legyen. A kérdőív 19. pontja így szól: „Véleménye szerint van-e Önnek igazán lehetősége beleszólni az üzem termelési problémáiba (a munkák elosztása, anyagellátás,

szerszámellátás, és a többi)?” Míg a 20. kérdés: „Véleménye szerint van-e Önnek igazán lehetősége beleszólni a fizikai állomány elbírálásának kérdéseibe (jutalmak, dícséretet, órabérek, kategóriabesorolások és a többi)?”

A válaszok megoszlása:

	Beleszólás a termelési problémákba		Beleszólás az elbírálásba	
	szám	%	szám	%
van	30	15,3	18	9,2
nem nagyon	67	34,2	39	19,9
nincs	90	45,9	130	66,3
nincs válasz	9	4,6	9	4,6
összesen:	196	100,0	196	100,—

A két számoszlop közötti különbség oly jellegzetes, hogy ne is magyarázgatssam, ugye? A továbbhaladás kedvéért annyit mégis, hogy míg a termelési problémákba a 196 embernek csaknem a fele lát kisebb-nagyobb beleszólási lehetőséget, addig az elbírálás kérdéseibe az egyharmad sem. Pedig az ország közvéleményében az van — mert azt írják az újságok, azt mondja a rádió, azt sulykolja a televízió —, hogy ez éppen fordított. Ismerjük a címszavakat: munkahelyi demokrácia; demokratizmus; a dolgozó kollektívák közös döntése. — No persze,

egyetlen vállalat alig háromszázalékos mintájának véleményösszesítésével nem tudok és nem is akarok szembeszállni az ilyen irányú sajtóinformációkkal, gondolkodási alapnak viszont elégséges. Amellett, hogy itt most nekem tovább kell lépnem a témában. Mert előzetes tapasztalataim alapján azt már például meg sem kérdeztem, hogy van-e beleszólása a főnök elbírálásába? A 9. pontban mindössze ez áll: „Elmondta-e már valamelyik főnöke, hogy mi a véleménye az Ön munkájáról?” A válaszok összesítését, üzemi részletezésben, itt közlöm:

	Hűtőgép sz. %	III. Ű. sz. %	Forgácsoló sz. %	Szersz. Ű. sz. %	Összes v. sz. %
igen, őszintén	12 26,1	23 43,1	14 29,2	6 12,2	55 28,0
igen, de nem alaposan	11 23,9	8 15,1	10 20,8	18 36,7	47 24,0
nem mondta el	21 45,7	20 37,7	24 50,0	23 47,0	88 44,9
nincs válasz	2 4,3	2 3,8	0 0,0	2 4,1	6 3,1
összesen:	46	53	48	49	196 100,0

És ha most nem akarok fokozatokat latolgatni, akkor a teljes létszám 48 százaléka (mert ez esetben a „nincs válasz” is válasz!) itt tulajdonképpen azt jelenti ki, hogy az üzemben még egyetlen főnök sem mondott véleményt a munkájáról; míg 28 % véli úgy, hogy kielégítő, reális, azaz — szóhasználatukban — őszinte véleményt kapott. S míg az előbbi tényközlésnek vehető, addig az utóbbit véleményként lehet kezelni: a 196 munkásból 55 érzi úgy. S konkrét esetenként előlött el lehetne vitakozni, hogy tudniillik Kis Péter vagy Nagy János őszinte véleményt kapott-e — az azonban vitán felül áll, hogy az itt közölt táblák adatai végeredményben nem a véleménymondás tényét vagy milyenségét rögzítik, hanem a főnökről, a főnökökről alkotott ítéletet, más szóval: a főnökhöz való

viszonyt; sőt egy kicsit a munkahelyhez, a vállalathoz fűződő kapcsolatokat is.

Fontos jelzés ez, de a vállalat mint egész, vagy mint jogi személy és a munkás mint egyén, vagy egyéniség között persze nem a főnök az egyetlen kötelék. S ha most gondolatban felcsapom korunk fölfogásainak enciklopédikus Nagykönyvét, akkor a legfontosabb mégiscsak az ember és a munka kapcsolata, viszonya. Láttuk azonban, hogy a „Mit szeret, illetve mit nem szeret munkájában?” című kérdéskörnél az ezeket közvetlenül kifejező variációkra a válaszok 40,6 illetve 23,5 százaléka esett. Vagyis a megkérdezett 196 ember jellemző többségének véleménye szerint nem ez a legfontosabb mozzanat.

Kunszabó Ferenc

Órhalom*

A szocialista nagyüzemi gazdálkodás megszervezése az 1960-as évek elején befejeződött Magyarországon. 1960. január 22-én megalakult az Órhalmi Hazafias Népfront Termelőszövetkezet is.

Az itt élő földművelő lakosság is, a lakosságot jól ismerő politikai, gazdasági irányítás is tudta, hogy sehol olyan erős a földhöz, munkához, a helyi szokásokhoz kötődés nem lehet, mint éppen itt, sehol olyan jól talán nem találták meg a számításukat a parasztok, mint Órhalomban — kemény, jól szervezett egyéni gazdálkodásuk nyomán.

S várható volt, hogy az idősebb nemzedék, a középgeneráció erős érzelmi, anyagi kötődései (bevitt családi föld, termelészközök), a falu munka-erkölcsi hagyományai, korábbi szakmai, gazdálkodási szokásai kezdettől fogva biztosítják egy jól szervezett, hatékony nagyüzemi gazdálkodás megszervezését.

Ilyen körülmények között is embert próbáló, hatalmas erőfeszítések nyomán alakult, fejlődött a Hazafias Népfront Termelőszövetkezet 5000 hektáros milliomos gazdasággá.

A jövő feltételei szempontjából is, a megtett út reális felmérése, értékelése szempontjából is hallatlanul érdekes feladat, izgalmas vállalkozás a falu történetébe ágyazottan megvizsgálni, elemezni a termelőszövetkezet történetét. A termelőszövetkezetekben — 1975-ben is — gyakorlatilag az 1960-as évek elejének viszonyait tükröző gazdasági alapmodell él tovább, olyan változásokkal, amelyeket bizonyos helyi sajátosságok, másrészt központi rendeletek szerint jórészt a fejlődés maga kényszerített ki. Izgalmas vállalkozás áttekinteni, hogyan zajlott le mindez Órhalomban az elmúlt másfél évtized alatt, talán olyan tanulságok is felbukkannak a termelőszövetkezet fejlődésének elemzése során, amelyek megismerésük által hozzájárulhatnak a téves további fejlődéséhez; a vezetők és vezetettek még jobb együttműködéséhez, a még termelékenyebb gazdálkodáshoz, a szövetkezeti demokrácia kiteljesedéséhez, s mindezek által Órhalom egész lakossága gvarapodásához, boldogulásához, a község kiteljesedő szocialista életéhez.

Az Órhalmi Hazafias Népfront Mgtsz. megalakulása

Mint országszerte, 1959-ben Nógrád megyében is nagy erővel, hatalmas szervezési kampánnyal folyt a mezőgazdaság szocialista átszervezése. Órhalomban 1959-ben nem volt jelentős agitáció a helyi termelőszövetkezet megalakítására. Mintha a szervezők is, a falu is túlon túl tartott volna ebben az időben a kudarctól, a még nem értéstől, attól hogy az egyéni gazdáként kitűnően boldoguló, jól gazdálkodó s amellet minden forradalmian újtól hagyományosan elzárkózó falu ellenáll majd, riasztóan sok akadály támad, meghiúsul a falu átszervezése. Egy kicsit úgy könyvelték el Órhalom sorsát, hogy valószínűen utoljára fog belépni. Természetesen a helyi tanács, a pártszervezet már 1959-ben megkezdte a megalapozó propagandamunkát, felvilágosító tevékenységet, a meggyőzést. A pártszervezet több határozatot hozott, amelyben kijelölték a mezőgazdaság szocialista átszervezésével kapcsolatos helyi feladatokat. A hangsúly a felvilágosításra, a meggyőzésre került, csaknem egy éven át tartottak előadásokat az átszervezés szükségességéről, a szocialista termelési viszonyok magasabb rendűségéről, a termelőszövetkezetben dolgozók új munka- és életkörülményeiről, a nagyüzemi gazdálkodás távlatairól. Egy-egy témával 3—4 jól előkészített előadás is foglalkozott, a csoportos beszélgetések állandó napirendje volt a falu majdani belélése. A beszélgetések, a felvilágosító előadások hatása senkit sem került

el, egyelőre vegyes érzelmekkel párosulva, de jelen volt a köztudatban a termelőszövetkezet közeli megalakulása.

A környező községekben nagyjából mindenütt megalakultak a szövetkezetek: 1960 januárjában a Csitárban eredményesen dolgozó 19 tagú agitációs csoport érkezett Órhalomba. A vezetője Priebsinszky Dezső volt, aki a helyi pártalapszervezet vezetésével egyeztetette a falu beszerzésének tervét. Elsőként Hegedűs János vb-elnok, jól gazdálkodó középparaszt írta alá a belépési nyilatkozatot. Az első belépő társadalmi presztízse sok embert gondolkodásra készítetett: de a dolgok logikája megkívánta, hogy először a pártszervezet, a Tanács Végrehajtó Bizottsága, a tömegszervezetek vezetői lépjenek be. Január 13-án a pártalapszervezet taggyűlésén a párttagok kivétel nélkül aláírták a belépési nyilatkozatot. Január 14-én a Végrehajtó Bizottság tagjainak meggyőzése került napirendre. A pártalapszervezet vezetősége mindenki részvételét biztosította, este kilenckor kezdett ülésezni a vb. A vita, a kérdések, válaszok özőne, a meggyőzés, a beleegyezés nyomán hajnali négy órakor a vb tagjai beléptek a termelőszövetkezetbe.

Sokkal nagyobb türelmet, erőteljesebb agitációt igényelt a tanácsnokság meggyőzése. Január 16-án este került sor a fűtött hangulatú tanácsülésre. Havassy László párttitkár tartott előadást, majd átadták a belépési ívet. Ellenvetés nem volt, vita nem bontakozott ki, de az emberek hűzództak. Olyan javaslat született — a határozatlanok időnyerésre gondoltak —, hogy vigyék haza a belépési nyilatkozatokat családi megbeszélésre. A pártszervezet vezetősége nem fogadta el a javaslatot: döntést kellett kikényszeríteni az agitációs munka folytatásához. Csernyik András kezdte meg az aláírást, nyomában mind igent mondtak a községi tanács jelenlévő tagjai: szélesíteni kellett az agitáció körét.

Január 17-én és 18-án igen széles körű, hatékony szervező munka, agitáció folyt a faluban, hangszórók közölték a szervező munka újabb és újabb eredményeit. ünnepi, lázas hangulatban dolgozott a sikereken felbuzduló agitációs csoport. Január 18-án este az Órhalmi Hazafias Népfront Termelőszövetkezetbe, 20-án jelenthették a járási, megyei pártszervezetnek, tanácsoknak, hogy Órhalom község lakossága 100 %-ban a szocialista nagyüzemi gazdálkodás mellett döntött. Nyolc nap alatt sikerült nagyüzemi agitációs munkával elérni, hogy a környék egyik leggazdagabb községe a közös utat válassza. A meglepetés megveszerte óriási volt: a később agítált községek esetében gyakran hivatkoztak is Órhalom példájára az agitátorok. Január 22-én zajlott le az Órhalmi Hazafias Népfront Termelőszövetkezet alakuló közgyűlése. A névadás kevés gondot okozott, első javaslatként mindenki elfogadta ezt a javaslatot, mert a községben nagy hagyományai, jelentős társadalmi presztízse volt mindig a népfrentmunkának. Az alakuló közgyűlésen részt vett a Hazafias Népfront országos titkára, Szatmári Nagy Imre.

*Részletek a szerző készülő szociográfiájából

jelen voltak a megye párt-, tanácsi szerveinek megbízottai, küldöttei. Nagyszerű hangulatban zajlott le a közgyűlés. Elnöknek Balla Istvánt, a falu egyik legjobban gazdálkodó helybeli parasztemberét választották, aki 1960 január 22-től folyamatosan tölti be elnöki tisztét a falu megelégedésére.

Az alakuló közgyűlést követően egy hét múlva, január 30-án került sor egy ünnepi alakuló lakomára: 435 személy ült asztalhoz közös étkezésre, mulatásra.

Kuglitol a kultúrházig — 1975

A Kaparó csárda udvarán népszerű kuglipálya van Órhalomban. Mindig sokan állnak körülötte, a fiatalok öröme. Jó állapotban levő bitumenköpényes pálya ez, estefelé, hétköznap, vasárnap forró hangulatú, izgalmas játékok alakulnak rajta. Játékos, néző egyaránt kitűnően szórakozik. Üveg sör, féldeci, kóla mellett, kinek-kinek ízlése szerint.

Az ideális parti az, ha 8—10 bezálló van, több sem jó, kevesebb se! A beugró 5 forint, egálpartik esetén néha 200 forintos kasszák is összejönnek. Ezért már érdemes koncentrálni a gurításra, ezért már érdemes fél vállal utánadölni a golyónak, deréksavarással, csúfodobással szuggérálni, jó irányba fusson, teljes legyen a tarolás. Sőt, érdemes délelőtt, kora délután egy-egy fél órát gyakorlásra szánni, már akinek ideje akad rá. Megfordulnak itt a pálya körül 14 évesek éppen úgy, mint ötvenévesek. Ha játszanak, ha fogadnak, megnyerő számukra ez a társas együttlét, szívesen vannak itt.

Nézem őket, s elgondolodom: elképzelhető talán, hogy ezek a fiatalok másutt is szívesen lennének együtt. Elképzelhető, hogy üveg sör, féldeci, kugligolyó nélkül is együtt lehetne tartani ezt a 25—30 fiatait. Lehetne, ha volna hol, lehetne, ha volna valaki, aki erre vállalkozik. Van ugyan a kultúrházban egy klub, de az a helyiség a legnagyobb jóindulattal sem mondható vendégcsalogatónak. Középes lakószobányi lehet, enyhén szőlva kopott bútorokkal, minimális felszereléssel. A bútorzat java részét a dűledező könyvszekrények teszik ki: itt működik a falu könyvtára is, ebben a helyiségben — hetente két alkalommal tart nyitva a községi „népkönyvtár”, hogy a felirat hirdeti az utcai falon.

Könyvtár, termelőszövetkezeti klub, KISZ-helyiség, egészségesnek látszik ez a sokfunkciós igénybevétel, a kihasználtsága mégis minimális. Az egymást váltó fiatal igazgatók — általában képzés nélküli népművelők — nem tudnak életet teremteni itt; sem a klubhelyiségben, sem a nagyteremben, ahol a mozivetítések, alkalmi táncmulatságok mellett nemigen történik semmi éveken át, aminek a fiatalok kulturális életéhez köze lehetne.

Hogy mi történik a klubban? Szól a magán, előkerül egy-egy üveg bor, esetenként — névnepja, születésnapja lehet valakinek — a pálinkásüveg is. Más nemigen történik! Legfeljebb a vita, veszekedés van még műsoron az új kultúrház-igazgatóval. Meg tudom érteni, hogy az új igazgató egyelőre nemigen lelkesedik ezért az éjszakába nyúló klubéletért. Különösebb tapasztalatok nélkül is, különösebb szakmai felkészültség nélkül is olyasmit gondolhat, hogy az ilyenfajta klubtartalom, klubforma a Kaparó csárda hatáskörébe tartozik...

Az Órhalmi közművelődési intézmény 1972. július elején a termelőszövetkezet kezelésébe került: a közös fenntartás, úgy látszott, megoldást szül, s a termelőszövetkezet igényére szervezett szakmai tanfolyamok, az ezekhez kapcsolódó politikai képzés, a téves által kezdeményezett kulturális programok hosszú távon megalapozzák a község művelődésének továbbfejlesztését. Nem így történt. A mindig bezárt kultúrház — tanácsi kezelésben — elemi szervezési, létezési problémákkal küzd. A fiatalok tavaszi, nyári,

kora őszi esteken a kuglipálya körül nyüzsgnek, vagy ha egy-egy szombat estén klubestire gyűlnek össze, igyekeznek úgy élni a klubban, ahogy egy-egy ifjúsági csoport irányítás nélkül élhet. Szabadosan.

A kultúrház, a klub jelenlegi állapotában igen-igen hosszú az út a kuglipályától a jól szervezett, tartalmas közművelődésig. Az igényteremtésig, a fölkellett érdeklődésig kielégítésig. Első lépésként az lenne hasznos, ha a közművelődés, az ifjúsági mozgalom órhalmi irányítói őszintén, szépités nélkül néznének szembe gondjaikkal, s ha minimális programmal is, de világos beszéddel hívnák a fiatalokat olvasni, tanulni, okosan szórakozni.

Igy élünk: A táská légtelenítése

Esik az eső. A nyári délután csendes zápora eresz alá szorítja az udvaron szorgoskodó, útra készülő üzemegység-vezetőket, műszakiakat a Mária-majornban. Ha kicsit elszomorító is az eső, mikor jó néhány hektár aratnivaló hátra van, a krumpli nagyüzemi betakarítása is megindult, valahogy mindenki érzi, nem lesz ebből nagy sár, nem fog leállni a munka a földeken. Az egyik üzemegység-vezető be sem áll az eresz alá, piros bukósisakját fejére igazítja. Nevetve tüntet a zápor ellen: nem komoly! Nevetünk rajta, s ő már szerepénél fogva is nevet:

— Nézzétek csak! — mondja, s egy görnyedt, vékony öregemberre mutat, aki nem törődve az esővel, táskáját hóna alá szorítva siet át az udvaron. — Egy úr az irodáról.

— Halló — emeli meg a hangját —, hová, hová? Van engedélye?

A vézna öregember egy pillanatra visszafelé moccan, de nem áll meg, csak oldalt fordul, visszánéz a vállá fölött:

— Ellenőrzés — motyogja a tréfálgató kérdésre.

A piros bukósisak alatt fülig szalad a szája:

— Légtelenítés! — kiáltja a táskás után, de emez már nem válaszol, az egyik raktár bejárata felé tart. Az üzemegység-vezető kommentálja az út irányát:

— Benéz egy percére a raktárba, szót vált az emberekkel, csak úgy indul a kertészethez a táskát légteleníteni...

Sehogy sem értem. Légteleníteni? Most már rajtam nevetnek. Az üzemegység-vezető törli homlokáról az esőcseppeket, meg a nevetéstől kibuggyanó könnyeket:

— Ha az üres táskát megtömik zöldpaprikával, akkor az a táská légtelenítve van.

Hangosan nevet, aztán legyint, tréfának szája ezt a dolgot:

— Nem engedik be otthon, ha nincs légtelenítve a táská — mondja, de már jelzi, másról van szó, nem erről a helyzetről. — Tényleg volt nemrég nálunk egy öregember Patvarcon, aki ha féltéglát, ha cső kukoricát, vagy vasdarabot, de hazamöndben mindig tett valamit a táskába, mert ha üres kézzel ment, a felesége be sem engedte a kapun.

Mikor eláll az eső, elül a tréfa, kacagás, egy brigádvezetőtől érdeklődöm, hogy is áll ez a légtelenítési dolog? Elkomorodik a kérdésre, sokára válaszol, meggondoltan, nehézkesen:

— Nem szokás ez itt nálunk. Egyáltalán nem! Ha mégis akad egy-két kivétel, aki azt gondolja, megengedheti magának, hogy ezt-azt elvigyen, hiszen igazán apróságról van szó, pár szem gyümölcs, zöldség, az nagyon téved. Egy tüt sem engedhet meg magának senki! Mert az demoralizáló hatású, ha az emberek látják, akik maguk a világ összes kincséért sem nválnának hozzá semmihez rossz szándékkal. Márpedig látják! Tréfával ütök el az ilyen nevetséges kivétel kapzsóságát, holott szólni kéne, de az az

igazság, én is inkább hallgatok és nevetek az ilyen szerencsétlenen...

A községi tanácson megtudom, hogy bár 1974-ben 23 esetben tárgyaltak tulajdon elleni szabálysértési ügyet, többségüket a termelőszövetkezet feljelentésére, az elkövetők között jószerivel nem akadtak órhalmiak, a szomszéd falvakból fagallyat szedő, burgonyát, kukoricát böngésző cigány lakosok ellen folyt az eljárás.

A körzeti megbízott rendőr készségesen nyilatkozik bizonytalan kérdéseimre, hogyan is viszonyulnak az órhalmiak a közös tulajdonhoz, a társadalmi tulajdont megkárosítókhöz.

— Itt, ebben a faluban, ha előfordulnának is ilyen ügyek, az egész közösség elítélné, megvetné azt, aki lopásra vetemedik. Szóval, nem fordulnak elő lopások, amelyeknek órhalmi elkövetői lennének! Két és fél éve vagyok a községben, egy-két bűncselekmény adódott ez alatt és néhány közlekedésrendészeti kihágás, de lopás, mezei lopás nincs. Eleve más beállítottságúak itt az emberek; gazdagok, az anyagi jólét, a becsületes munka melletti gyarapodás nem szül indokot a lopásra. Az emberek között kialakult versengésben: kinek van többje, nem képzelhető el, hogy valaki lopna, az összetartó nép egykettőre kiközösítené, lehetetlenné tenné...

Minél jobban megismerem Órhalom községet, minél több embert ismerek személyesen, annál jobban örülök, ha a faluról olyasmit tudok meg, ami más paraszti közösséggel szemben kivételes erény. Abban a faluban, ahol én gyerekként éltem, az volt a tipikus, hogy még csak különösebben meg sem ítélték egymást az emberek egy-két cső kukorica letöréséért, szekéredékba dobásáért, villányi lucerna tehének elé dobásáért, dinnyelopásért, vagy később azért, ha a tészből ki-ki saját félelmétől, gátlásaitól korlátozottan többet-kevesebbet vitt haza illegálisan. Úgyes, azt mondták az olyan emberre, aki többet vitt, mafla, mutattak ujjal az olyanra, aki egyáltalán nem nyúlt a közőshöz. Emlékszem a „téeszmiatyánk” keménységére is másfél évtizednyi közelmúltból...: a téeszvagon kincs, aki nem lop, annak nincs!

— Órhalomban egy jól szervezett, korszerű közös gazdaság, az általános gyarapodás, úgy látszik, egyszer s mindenkorra képtelenséggé tette a „légtelenítési” ügyeket — becsülem lelkendezve felfedezésemet egy nyugdíjas öregembernek.

Egy ingázó mindennapjai

Október közepén kezdtem az ingázást. A lehető legrosszabb időben lettem tagja annak a több mint egymillió ember számláló rétegnek — ez a szám azt jelenti, hogy minden ötödik kereső ide tartozik —, amelynek munkahelye és lakóhelye, sajnálatos módon, nem esik egybe. S hogy az ingázás valóban életformává válik vagy válhat, azt másfél év alatt saját tapasztalataim alapján is láthattam.

Egyes felmérések szerint az ingázó férfiak napi 11 órát töltenek kereső tevékenységgel (a nőknél ez csak 10,1 óra), ami egyúttal azt jelenti, hogy az egyéb élettevékenységre fordítható idejük jelentősen lecsökken. Elsősorban a pihenésé és a szórakozásé, művelődésé.

Az ingázás társadalmi probléma, melynek körülményeit, helyzetét s jövőjét szakcikkek százai vizsgálták és vizsgálják. Ezekből az írásokból több érdekesség

Kinevet. Azt mondja, Órhalomban mindig is szorgalmas, becsületes volt a nép, itt a szükség nemigen kényszerített lopásra senkit a téesz megszervezése előtt sem. Neki sem tudok komolyan ellentmondani, bár nem egy képviselő-testületi vitáról olvastam egykori jegyzőkönyvekből, ahol arról folyt a szó, hogy az órhalmi mezőőröket — rendszerint három volt — fegyverrel szereljük fel az elharapódzó lopások ellen, mert az országút mellett fekvő burgonya-, káposztaföldeken sok kárt okoznak helyi és átutazó tolvajok...

A hetvenes évek derekán (1973—75.)

A hetvenes évek közepére a mezőgazdasági termelőszövetkezetek mint szocialista nagyüzemek, országszerte megszilárdultak, mint termelési szervezetek általában a termelőerők fejlesztésének megfelelő keretei. Az Órhalmi Hazafias Népfront Termelőszövetkezet másfél évtizedes fejlődése egyértelműen igazolja, bizonyítja ezt. A szövetkezet termelésében egyre hatékonyabban alkalmazzák a hetvenes évek közepére a mezőgazdasági művelés legkorszerűbb módszereit, a tudományos technikai haladás legújabb eredményeit. A párt agrárpolitikájának szellemében a szövetkezet szervezésekor az volt a cél, hogy jobban éljen a korszerű gazdálkodási rendszerbe tömörülő parasztság, hogy a termelés növekedési üteme gyorsuljon meg, zárkózzon fel a szocialista ipar fejlődéséhez. Órhalomban — noha az 1970. január 1-el bekövetkezett egyesülés éreztette hatását — az 1970-es évek közepére alapvetően megváltoztak a termelőszövetkezeti tagok munka- és életkörülményei. A lelkiismeretes munka után olyan jövedelemben részesültek a termelőszövetkezet tagjai, hogy magasabb szinten szervezhetik meg életüket. Egészségesen élnek, jól öltözködnek, több tartós fogyasztási cikket vásárolnak a téesz tagjai, mint valaha is a község története során. A falu képe úgy újul meg, hogy a mutatók házakban lassan változás jelei mutatkoznak a megszenvedett régi életnormákban, értékrendben is.

Alapvetően megváltozott a földeken végzett munka jellege. A korábbi hagyományos paraszti munka elemeiben a fizikai munka nagy aránya volt a jellemző (kaszálás, kapálás, esérlés stb.). a hetvenes évek közepén olyan fokú Órhalomban a mezőgazdasági termelést kiszolgáló géprendszerek szerepe, hogy a tényleges fizikai erőráfordítás jelentős arányban csökken.

Erdős István

olvasható ki. Már ezelőtt tíz évvel megírták, a bejárás több évtizedes távlatban is megmarad, sőt bizonyos százalékig még növekedni is fog; az is tisztázódott, hogy a bejáró életmód elsősorban gazdasági-társadalmi probléma, megoldásának egyetlen módja a társadalmi összefogás, az irányított iparfejlesztés, ipartelepítés. Tekintve, hogy a bejárók csaknem kilencven százaléka fizikai munkás, igaznak kell tartanunk azt a megállapítást is, „hogy a magyar munkásosztály helyzetének javítása elválaszthatatlan az ingázó dolgozók sorsától, jövőjétől”.

Igy hát én is beléptem ebbe a hatalmas seregbe, és lettek gondjaik — még ha rövid időre is — sorsom mindennapos kísérői.

S hogy miért is volt rossz októberben kezdeni? Aki egy keveset is járt már így munkahelyre, az tudja, ilyenkor sötétben indul az ember és sötétben érkezik haza. Úgy érzi, mintha a teljes napja elveszett volna, még az a maradék kis szabad

ideje is kevesebbnek tűnik. A korai felkelés, az út az állomásra, a ködös, nyirkos idő, a felhajtott gallér mögé is besurranó eső úgy elkedvetlenítik az embert, hogy csak a legnagyobb lelkierővel bírja magát feltornászni az állomáson veszteglő kosiba. Este pedig alig várja már, hogy minél előbb ágyba kerüljön, s észre sem veszi, mint szaladnak el napjai anélkül, hogy a családjával vagy éppen otthoni munkáival törődni tudna. Ez a állapot az első időkben. Később a bosszúság, a méreg monoton megszokássá, egykedvűséggé változik, s valami nagyon különleges eseménynek kell történnie, hogy az ember felriadjon a tunyaságból.

Jómagam nagy nekibuzdulással indultam mindennapos utaimra. Mennyi mindent fogok én olvasni, végre pótolhatom az elmaradt olvasmányokat — gondoltam, s már az első reggel kényelmesen leülve a helyemre, felkapcsoltam a világítást, észre sem vettem a rosszálló pillantásokat és olvasni kezdtem. Miután egy fél óra múlva felébredtem, a könyvem még mindig ott volt nyitva, mint a vonat induló rándulásakor. Most már nem aludtam el újra, végigolvastam a hátralevő utat Pestig. Másnap ugyanez játszódott le, harmadnap is. És így tovább — de napról napra rövidülő olvasási idővel. Az olyannyira tervezett olvasásból nem lett más, mint az éjszakát pótoló, meg-megzavart, kába alvás. Hiába burkolóztam a kabátom mélyére, a zaj, az ajtócsapkodás, az utazás lármái fel-felriasztottak, s az elmaradt irodalmi élmények pótlásáról egy időre lemondtam.

Egy esztendeig vergődtem így reggelente az ébrenlét-alvás harcában, de képtelen voltam megszokni a korai kelést. Ekkor gondoltam arra, hogy ha én nem is tudok zavartalanul olvasni, néztek körül, vajon az útitársaim hogyan bírják reggel és este az utazást. Egyre voltam csak kíváncsi: olvasnak-e a vonaton, s ha igen, akkor mit, a velem utazók.

Kidolgoztam magamban a „vizsgálat” szempontjait. Mindig csak egy ülés pár. illetve fülke utasait néztem — ez nyolc ember —, mert így tudtam megszólítás nélkül megállapítani az olvasmány címét. (Ez az esetek döntő többségében sikerült, de néha csak igen bonyolult helyezkedések segítségével.) Az utasok száma persze jóval több volt, mint nyolc, hiszen egyrészt cserélődtek, másrészt alig-alig fordult elő, hogy ne álltak volna még az ülések között is. Ilyenkor az álló utas és a csere is szerepelt a statisztikámban. Így vizsgáltam ötven napon át, ami az oda-vissza utazás jóvoltából száz adatfelvételt jelent.

Hogy kikkel utaztam? Szinte minden osztály és réteg képviselve volt. Diákok, munkások, hivatalnokok, pedagógusok, vasutasok, kofák, mérnökök, katonatisztek stb. Életkoruk az óvodástól az aggastyánig váltakozott. Voltak közöttünk újoncok, mint én, voltak akik már 2—3 éve csináltak nap mint nap, s volt „felső tízezer”, akiknek tagjai 10—15 éve nyújtott műszakban dolgoznak. Volt időm megismerni őket, mert döntő többségében mindennap azonos útitársaim voltak.

A vizsgált időszakban 1040 emberrel utaztam együtt. A napi legkevesebb kettő (szombati napon), a legtöbb 26 utas volt: az átlag szerint (kerekítve) naponta huszonegy embert figyelhettem meg. 1040 utasból 294 olvasott. Ez azt jelenti, hogy a napi huszonegy utas közül hozzávetőleg 6 olvasott, ami nem sok. Az utazási idő egy óra húsz perc, az utasok nagy része végigutazta a hatvan kilométert, így tehát idejük nagy részét nem használták olvasásra. De vajon miért nem?

A szakirodalom szinte egyértelműen a MÁV-ot hibáztatja, miszerint a zsúfoltság, a gyenge világítás, az elhanyagoltság, a fűtési zavarok — tehát általában a kulturált utazási feltételek hiánya — lenne az olvasás akadálya. Véleményem és tapasztalatom szerint napról napra kevésbé lehet a MÁV-ban keresni a nem-olvasás okát. Az utazás körülményei ugyanis javultak; egyre több a jól megvilágított, a rendszeresen tisztán tartott kocsis stb. Ha valamire panasz lehet, az a késés; bár ha rosszmájú lennék, azt mondanám, hogy az utazási idő meghosszabbodása az olvasás szempontjából éppen hogy előnyös!

Akkor hát mi lehet az ok? Nagyon sok apró tényezőt lehet felsorolni. A korai ébredés, az álmoság elveszi az ember kedvét a hajnali olvasástól, inkább mintegy „rátesz” még egy kicsit a félbeszakadt éjszakai nyugalomra. A koránkelő embernek nemcsak a szellemi frissesége akadozik, hanem a fizikai is. Megállapították, hogy a tizenöt kilométernél többet ingázók érverése munkakezdés előtt 100 fölött van, tehát gyakorlatilag már fáradtan kezdik a munkát.

Sokaknak a vonat rázkódása, a gyakori fékezés teszi lehetetlenné az olvasást.

De térjünk vissza az olvasási vizsgálatra. A 294 olvasó közül 261 egyféle

olvasnivalót vett a kezébe, 29 kettőt és 4 háromfelét egy-egy alkalommal. Könyvet 91-en, folyóiratot 229-en olvastak. A főlös szám abból adódik, hogy volt aki könyvet is, újságot is olvasott egymás után.

A folyóiratok közül a 229 utas 39 féle újságot olvasott. A legtöbben (151) napi és hetilapot, 42-en Képes Újságot, 17-en ismeretterjesztő folyóiratot, 9-en irodalmi-művészeti és 11-en vegyes folyóiratokat olvastak.

A leggyakrabban olvasott tíz újság sorrendje a következő: Esti Hírlap (98 olvasó), Lúdas Matyi (21), Népsport (12), Népszabadság (11), Magyar Ifjúság (11), Fülös (7), Hétfői Hírek (6), Rakéta (5). Élet és Tudomány (4), Magyar Hírlap (4).

Úgy vélem, az Esti Hírlap első helye egyértelmű. (Az utas, ha akarná, sem tudná kikerülni a rikkancsokat, s veszi meg tőlük a tartalmában, stílusában „legutazásibb” napilapot.) A többi folyóirat sorrendje is érthető, tükrözi azt a tapasztalatot, hogy az utazásra a kevés szellemi erőfeszítést igénylő újságok a legalkalmasabbak. Na és azok, amelyekben a kép, a rajz aránya nagyobb, mint a szövegé. Az ismeretterjesztő folyóiratok között szerepelt még az Univerzum, Delta, Autó-Motor, Lobogó, Rádiótechnika, Ezeremester. Egy-egy fős olvasottsággal szerepel az Új Írás, Köznevelés, Állam és Igazgatás. A 39 féle újság-folyóirat között gyakorlatilag ritka, különleges folyóiratot egyetlenegy sem láttam, hacsak annak nem számít egy Burda, amit egy jól öltözött diáklány lapozgatott nagy buzgalommal.

A könyvek megoszlását vizsgálva is sok érdekességre bukkanhatunk. Utastársaim összesen 91 könyvet olvastak. Ezek megoszlása: szépirodalom (31), szak- és ismeretterjesztő (8), tankönyv (24), ponyva (4), egyéb (5), kideríthetetlen (19).

A tankönyvek között minden volt: általános és középiskolai, valamint egyetemi tankönyvek, nyelvkönyvek stb. Ez utóbbiak között francia, német, orosz, angol nyelvkönyvet láttam, amelyek számban közel a felét tették ki ennek a csoportnak.

A szak- és ismeretterjesztő irodalom kétségkívül csekély számú. Olyannyira, hogy különösebb helyet nem foglal el, ha mind a nyolcnak leírom a címét: Öveges: A fegyverek fizikája, Kardos: Általános pszichológia, Operák könyve, Küzdelem a tengerekért, Guerin: A szürke tábornok, ALGOL 68, KRESZ-könyv, A cseresznyefa ága (útírási). Úgy látszik, a szakmai önképzésre alkalmatlan a vonat.

Ami a szépirodalmat illeti, a kép igen változatos. Sorrendet felállítani nem lehetett, hiszen egyetlen író kivételével mindenki csak egy művel volt jelen. Ez az író Hemingway. Olvasott művei: Akiért a harang szól, Öreg halász és a tenger, Fiesta. A többiek listája igen tarka. A klasszikusok között Hemingway-n kívül ott találjuk Maupassant-t, Thomas Mannt, Villont, Tamási Áront, Móricz Zsigmondot és Németh Lászlót. A lektűr között szerepel Dallos, Rejtő, Feval, Carr, Charrier.

A mai magyar irodalmat Mátyás Iván, Palotai Boris és Moldova György képviselte, míg a kortárs külföldiek között egyedül Norman Mailer az egyetlen „márkás” név.

Érdeemes még egy pillanatig időzni itt. A hagyományos magyar írói (kedveltségi) rangsor jelentős alakjai nem szerepeltek az olvasott könyvek között. Hiányzott Berkesi, Szilvási, Passuth, de ugyancsak hiányzott Jókai, Mikszáth és Gárdonyi is.

Ismétlem: nem állt szándékomban tudományos szintű kutatást végezni, éppen csak a felszínén karcoltam meg ezt a kérdést, amely még így is sok érdekességgel járt, bár sem az eredmények, sem a módszerek nem engedhetik meg a komolyabb következtetések levonását. Talán csak annyit, érdekes területe ez az olvasási kultúrának, s mint ilyen, eddig még felátlatlan, noha az olvasásszociológia alaposabb nekikészülődés után jelentős tapasztalatokat deríthetne fel, hogy megrajzolhassuk a bejáró dolgozók olvasási kultúrájának teljes képét.

Salgói D. Mihály

Búcsú Chaplintól

Az igazság az, hogy én először a hatvanas évek második felében búcsúztam el Charles Chaplintól, amikor külföldön megtekinttem *A hongkongi grófnő* című alkotását. Most már elmondhatjuk, hogy ez a film volt a hatyúdala, de akkor még nagy tervek foglalkoztatták. Forgatókönyvekkel bíbelődött és szeretett volna megint a kamera mögé állni.

Mindig nagyrabecsültem a zseniális rendezőszíniész művészetét, márcsak azért is, mert filmzisémet részben Chaplin-remek formálták, *A hongkongi hercegnő* azonban nagyon elkésztett. Buta komédia volt, szakállas ötletekkel, poros beállításokkal — az egész részleteiben és egészében, az ódivatúság szellemét árasztotta magából. Ahogy ez efféle produktumok esetében lenni szokott, a kitudó színészek sem tudták megmenteni az elszüllyedt hajót (Sophia Loren és Marlon Brando mellett — egy epizód szerepben, tengeribeteg pincéreként — a mester alakja is felvillant néhány pillanatra).

Tudom, kegyetlen dolog ez (mentségemre szolgáljon viszont, hogy őszintén bevallom): én akkor „leírtam” magamban Charlie Chaplint. Így gondolkoztam: a művész lassan nyolcvan körül jár, csodák nincsenek. Ebben a korban nehéz megújulni. A pálya gyakorlatilag véget ért. Jobb lenne, ha az életében fiatalon klasszikussá vált alkotó megbékélne a gondolattal, hogy utolsó percig lehetetlen dolgozni. *A hongkongi grófnő* és az ehhez hasonló csacskaságok árnyékot vethetnek a mestermunkákra, az *Aranylázra*, a *Nagyvárosi fényekre*, *A diktátorra* is. Agyó, Charlie!

Úgy alakultak a dolgok, hogy Chaplin valóban nem rendezett több filmet az egyértelműen balsikerűnek titulált szalonvígjáték után. Időnként hallani lehetett róla: a dolgos élet utáni pihenés évelt élte. Önéletírása nem keltett szenzációt. (Talán azért, mert a botránykő-memoárok idején több kulisszavagy hálószoatitkot vártak tőle, de az is lehet, hogy csak amiatt, mert Chaplin sorának fordulatait — hála a különféle kiadványoknak — számos érdeklődő részletekbe menően ismerte). Aztán jöttek a felújítások:

Európa és Amerika megint Charlie Chaplin nevével lett hangos. Az egészségileg rohamosan hanyatló művész aggastyánként még kiténtetéseket is betakaríthatott. Egykori üldözői — vagy inkább azok örökösei — látványosan megkövették. Családi harmóniájáról legendák keringtek: ő aztán tényleg kiegyensúlyozott békességben készülhetett az elmúlásra.

Most, hogy megérkezett Charles Chaplin halálhíre, valóban el kell búcsúzni minden idők egyik legnagyobb filmalkotójától.

Rossellini, a neorealizmus egyik megteremtője váratlanul, hirtelenül távozott (előző héten a cannes-i fesztivál zsürielnöki teendőit látta el, s hazájába visszautazván érte a halál): a nekrológok szerzői nem készültek fel a kényszerű feladatra. Pier Paolo Pasolini, az olaszok fenegyereke zavaros gyilkossági história áldozata lett, különben is alkotóereje teljében volt, ebben az esetben is nehéz lehetett gyorsmérleget készíteni. Charles Chaplin elhunyt a ezzel szemben nem érte meglepetésszerűen a filmvilágot. A roppant arányú életmű jelentőségét, tanulságait lényegében már évekkel — sőt: évtizedekkel — ezelőtt meg lehetett határozni.

Alábbi — szubjektív — jegyzeteimben nem a filmtörténeti leckét kívánom felmondani. Lapozzuk fel a lexikonokat, kézikönyveket: mindegyikben olvasható a kerek egészet képező — és újabb adalékokkal immár sohasem bővülő — Chaplin-passzus. Most úgy búcsúzom el Chaplintól, hogy leírom: mit jelentett számomra ő és filmjeinek piramisa — s miképpen látom most a helyét, mikor időben s térben távolodni kezd tőlünk...

★

Az első találkozásra a negyvenes évek második felében került sor. *A diktátort* láttam, alig tizenévesen. Inkább jeleneteket, ötleteket raktároztam el emlékezetemben, mintsem gondolati-eszmi tanulságokat. Nagyon tetszett a kis borbély balett-tánc a járdán (a náccal folytatott mérközést kö-

vetően), halálra nevettem magam a pénz-evés tragikomikus epizódján. Mélységesen elgondolkodtatott az egyik nyitó képsor: parrancs hangzik el — Charlie a sor végén áll. Mindenki „hátrapasszolja” az utasítást. A kismember is követné a példát, csak hogy mögötte már nem áll senki... A hitlerizmus ezekben az években — 1948 lehetett — még mindig lidércnyomást váltott ki az emberek közül. A háborús sebek nehezen gyógyulnak. De már gúnyolni lehetett a pojjácaikat, akik le akarták igazni a világot! És már kacagtunk azokon, akikről korábban iszonyatosan rettegtünk!

Ez nek a nagy fegyverténynek a jelentőségét csak most érzem igazán. Kivált, hogy a film készítésének évére pillantok. *A diktátor* ízig-vérig realista szatíra: és 1939-ből való. Tudományos-fantasztikus műnek is nevezhetnénk, hiszen Chaplin látnoki pontossággal megjövendölte benne egy térbolvízó gépezet irányítóinak tündöklését és bukását. De nemcsak ezért „alapfilm”. Számomra amiatt is példamutató, hogy bebizonyítja: humorral is lehet ölni. Még ma is megcsik, hogy egyesek szentségtörésnek tartják, ha a rendező komoly dolgokkal viccelődik. Márpedig a fasizmus — komoly dolog. Holott Chaplin nem vaktöltényekkel lövöldözött, hanem élessel. S folyton falál. S mindig neveltségessé teszi Hitlert és szekértolót.

Ma már tudom, hogy *A diktátornak* hibái is vannak. Egyik-másik geg elvágik a sztoritól és a befejező szónoklat kissé elnyújtott. A sziporkázóan szellemes megoldások bőségesen kárpótolnak ezekért az esztétikai szeplőpöttyökért.

A diktátort azóta többször is megtekintettem. Ma is kedvenc filmjeim közé sorolom a komédiát, melynek — ha összeállítanák — kiemelt helye lenne a legjobb antifasiszta filmek antológiájában.

★

Chaplinnal a későbbiekben — jó tíz-tizenöt éven át — nem folytathattam az ismerkedést. Az okok ismertek: amerikai filmet nálunk ekkoriban egyáltalán nem vetítettek, s miután felnyíltak a sorompók, a Chaplin-

alkotások forgalmazási jogdíja csillagászati összegekre rúgott. Mesélik, hogy maga Charlie sem volt rossz üzletember, de bizonyosnak látszik: nem ő srófolta fel az árakat, hanem a kereskedelmi cégek, melyek a remekiek fölött disználtak. A művész azt szereti, ha minél többen tekintik meg munkáit, s különben is: Chaplin vagyoni helyzetét egy-két millió már nem változtatta meg lényegesen.

A szűk esztendőben rávettem magam az elérhető Chaplin-irodalomra. Két kiadványt ma is sűrűn elő szoktam venni, mert érdekes dokumentumok kaptak helyet bennük. Az egyik a francia Sadoul Chaplin életrajza, a másik Örkény István minisztréje. Előbbi — noha szempontjai érezhetően sematikusak és az elemzésben nem mindig érvényesül az ideológiai és esztétikai egység — sűrűn idéz a mestertől és emberközébe hozza őt az olvasóhoz. Az ars poetica meghatározása egyenesen elbűvölő: „Nem hiszek a technikában, a felvevőgép sétájában a filmesillagok orrlyukai és fülei körül. Hiszek a mozdulatokban. Hiszek a stílusban.” Az Örkény-füzet ismertető címlal íródott, ám ez is tartalmaz néhány beszédes adalékot. Érdemes idézni például abból a beszédből, melyet Chaplin 1954-ben mondott a Nemzetközi Békedíj átvételkor: „Szüntessük meg magunk körül... a kétségbeesés és gyilkos légkört, igyekezzünk kölcsönösen megérteni egymás problémáit, mert egy újabb világháborúban senki számára nem terem győzelem. Ezért arra kell fordítanunk minden erőnket, hogy visszatérjünk ahhoz, ami egészséges és természetes az emberben: a jóakarát szelleméhez, amely alapja minden ihletnek, mindannak, ami alkotó, jó és nemes az életben.

Dolgozzunk mindnyájan a közös célért, a béke dicsőséges korszakáért, melyben minden nemzetre virágzás vár.”

*

cencháborújában. A MOKEP sorra bemutaz üzletnek a Chaplin-filmek vetítési licenccénccháborújában. A MOKÉP sorra bemutatta — illetve felújította — a klasszikus értékű alkotásokat. Cikkek, tanulmányok légiója vállalkozott az újraértelmezésre. A sír felé haladó Chaplin élőbb lett, mint valaha.

Nekem — a progresszivitás mellett — talán a játékoság nyerte meg leginkább a tetszésemet a színész-rendező műveiben. Chaplin vásznán semmi sem történik véletlenül: a burleszkben és a vígjátékokban lehetetlen improvizációra építeni, a gesztusok és a mozdulatok, a helyzetek és a mondatok mindig pontosan koreografáltak. Az *Aranyláz*, a *Nagyvárosi fények*, a *Cirkusz* és a többi film szituációit egy csillapíthatatlanul jókedvű kobold gombolyítja. A komikum csakúgy patakzik a jelenetekben, de az ötleteknek nincs verejtékszaga — s ráadásul mennyi mindent kifejeznek egy életforma, egy magatartás, egy egzisztenciális küzdelem lényegéből! Szavakkal szinte lehetetlen visszaadni a játékoság összetettségét: csak egy-két példát hadd idézzek a chaplini mélység érzékeltetésére. A *Kölyök* kettőse — az utcai üveges meg az elhagyott gyerek — voltaképpen ősrégi trükkal akar boldogulni. A srác betöri az ablakot, patronusa meg felajánlja gyors szolgálatát. Az elcsépejt poén ül, de sajátos báj színezi át a produkciót: a leleményesség, a kiszolgáltatottság, a csakazértis, a kópesség eredeti mutatványát látjuk. A *Modern idők*ben Charlie az utcát rója: éppen nincs mit csinálnia. Felszed egy vörös rongyot — és a háta mögött már menetelnek is a tüntetők. Így kavar bonyodalmat egy botcsinálta forradalmár... Ebben a betétben főleg a kontrasztok ereje és az egymással ellentétes dolgok kapcsolódása a humor-

forrás, bár Chaplin a villanásnyi jelenetben is érzékelteti ok és okozat, szükségszerűség és véletlen dialektikáját.

A játékoság mellett Charlie Chaplin érzelmességét is eleven értéknek, lényeges esztétikai összetevőnek tartom. A csetlő-botló kisember sohasem támad: legfeljebb védekezik. Szinte gépiesen emeli a kalapját, amikor ismerőssel — vagy ismeretlenel — találkozik. Vállalja az emóciókat és ez az ágában sincs szégyenkezni amiatt, mert érzékenyül. Segít — méghozzá önzetlenül, számítgatás nélkül — az elesetteknek: sorsársainak. Szeretné magához ölelni a világot. A békeség apostola ő, aki a *diktátorban* eképpen fogalmazta meg humanista elkötelezettségét: „Katonák, nem vagytok gépek, nem vagytok vágóhídi birkák. Emberek vagytok. Szívetekben él az emberiség szeretete. Ne érezetek gyűlöletet. Csakis azok gyűlölnék, akiket senki sem szeret. Akiket senki sem szeret, és akik torzlelkű emberek... Katonák! Ne harcoljatok a rabbszolgáért! Harcoljatok a szabadságért!”

Végül, de nem utolsósorban: engem mindig lefegyverzett Chaplin sokoldalúsága. A hetvenes évek vége felé elég sok fró-rendező, rendező-operator, színész-rendező stb. tevékenykedik a stúdiókban, a filmtörténet korábbi szakaszaiban azonban még nagyobb volt a munkamegosztás. A mulattatás őriása. Charlie új hagyományt teremtett. Nem elégedett meg azzal, hogy játszott és rendezett: forgatókönyveket is írt, zenét is szerzett a filmjeihez. Tehetségét a filmkészítés minden fázisában kamatoztatta — egymaga tartotta a hátán grandiózus filmépitményeit.

*

Közhelyszámba megy, bár abszolút igazság: a filmművészetnek a legkülönbözőbb korú, felfogású, érdeklődésű, felkészültségű nézők sorához kell szólnia. A filmféleségek és műfajok differenciálódása eléggé megosztja a publikumot: egyszerre, azonos időben „megcélozni” minden közönségréteget úgy szólván lehetetlen.

Chaplinnek ez a lehetetlen is sikerült. A *Cirkuszt* élvezi az is, aki utálja a manézs világot. A *diktátor* robbanó ötletfüzére a gyerekeket harsány kacajra készíti, az elmélyülésre hajlamos értelmiségi észreveszi a bohóckodás mélyén rejlő filozófiai tartalmat. Az *Aranyláz* a „milyen szép lenne” meséjét a kapitalista verseny lényegéről szóló példázattal fűszerezi — tehát a kisiknek és a nagyoknak egyaránt tartalmas szellemi táplálékkal szolgál.

„Művészi”, „kommersz”: nem túlságosan szeretem ezeket a jelzőket, hacsak lehet, elkerülöm használatukat. Chaplinre mindkét címke, mindkét minősítés alkalmazható. Művészi filmeket készített és a nézők tudultak a moziba, mikor alkotásait vetítették (vagyis kommersz-jellegű komédiákat forgattott).

A film országútja széles. Charlie Chaplin szinte minden ösvényt bejárt.

*

Szinte ijedten pillantok jegyzetem címe fölé: Búcsú Chaplintól. De hiszen én mégsem akarok búcsúzni tőle! És nyilván mások, a filmművészet igazi barátai sem akarnak!

Charlie Chaplin életének filmje nem pereget tovább. De a művei útítársaink maradnak. Gazdag öröksége az egyetemes kultúra értékes kincse.

A búcsú tehát jelképes. Chaplin kirekeszthetetlen a fejlődés folyamatából: velünk volt eddig, ezután is velünk marad.

Veress József

Balázs János:

Eccettel és írónnal

1. *Az életrajz.* Vannak öregemberek, akikről — a megélt életsors látható jegyeiből — valóságos életbölcselet olvasható le. S az sem kétséges, ha megszólalnak, bizonyos, hogy valami véglegeset és megfellebbezhetetlent mondanak a világ dolgairól. Nem öregkoruknál, hanem született szellemi hajlandóságuknál fogva, végsőkig individuálisak. Sztoikus kizökkenthetetlenséggel szemlélik a világot. Újat, meglepőt, olyat aminek ne lenne meghatározható helye gondolkodásukban, aligha sodor eléjük az élet hordalékos árja. Az embert és vívmányait, zavaros történelmét és bizonytalan jövőjét nem sokra tartják. Olykor már-már olyannak tűnnek, mint akik évtizedeket szántak bizonyos keleti filozófiák tanulmányozására. Teljességgel felülemelkedtek személyes életük esetlegességein, és idegenként tekintenek önmagukra. Megjelölt emberek ők, akiknek — ki tudja, hol? — késik és késik a megváltás. Annyiuknak nem is lesz része benne soha. Sivár, üres, elhagyatott, meddő teremtményekként múlnak ki.

Nem kétséges, hogy Balázs János is közéjük tartozhatott volna. Sorsa mégis annak a hitünknek a táplálója, hogy semmilyen emberi érték nem oszlik szét maradéktalanul, mielőtt egyáltalán napvilágra kerülhetne és megtestesülhetne. Balázs János kötetet bevezető önéletírása akárha a csüggettegek biztatására íródott volna: még az olyan mélységes mélyben leélt élet is, mint az övé volt, nyomot hagy a világban. Született tehetsége (helyénvaló, nem túlzó szó) nem enyészett el, hamut sem hagyva maga után. Képek százai örözik nyomát. Képek, amelyek egyben valamelyest cáfolatai is Balázs János életbölcseletének. Úgy tartotta — amint az önélettrajzában olvasható —, hogy az életben több a gyűlölet, kevesebb a szeretet, több a megvetés, kevesebb az egymáshoz való közeledés, a megértésre való törekvés. Mégis, ebből az elégtelen szeretetből, elégtelen egymás iránti törődésből megkapott annyit, amennyi felszabadította tehetségét. Barátai, a cigánytelep értelmesebb fiataljai — akik közül egyet gyakran említ név szerint is: Zoltánt — feltámasztják benne az eltemetett festőt. Az utószó névtelenül megemlékezik egy építész-grafikusról is, akinek végül a felfedezés köszönhető. Írjuk le az ő nevét is: Szatmári Béláról van szó. Mert az ismeretlen zoltánok, a névtelenül, utalásszerűen is alig említett szatmári belák végül is a világ elenyészőnek tudott jobbik hányadát képviselik, akik nélkül minden rendű és rangú Balázs Jánosok nyomtalanul tűnnének el a nemlétbe.

2. *A versek.* Aligha tévedek, ha azt állítom. Balázs János valószínűleg minden szerkesztőtől visszakarta volna a költeményeit. Elsősorban a kezdetleges verstechnika miatt. Mégis, egy-egy gondolat frapáns, tömör képi megfogalmazása gyakran túlmutat költészete dokumentumérté-

(Folytatás a 21. oldalon.)